

Umetničin mladostni portret

(Neža Maurer: *Zbrana dela 1*, Mondena 2000.)

Vsem, ki doslej niso mogli spati zaradi vprašanja, kaj imata skupnega Jorge Luis Borges in Neža Maurer, je pred kratkim odgovor priplaval kot na dlani: oba sta dočakala izid svojih Zbranih del. Bralcem pa preostaja vpogled v dva (sicer povsem neprimerljiva) začetka. Preostaja seveda še pregovor, da se po jutru dan spozna: ali pa tudi ne.

Pri soočanju z velikimi opusi je potrebno še vse kaj drugega kot dolžno spoštovanje (ob takšnem ali drugačnem jubileju) in veliko več kot božja mast potrpežljivosti. Razlogi za izdajo Zbranih namesto Izbranih del izhajajo vse prej kot iz pohlepa založbe, ki bi se s kakšnim čedno zapakiranim cvetoberom finančno verjetno bolje izmazala. Zainteresiranim, ki se ne zadovoljujejo z logiko "greatest hits", pa se ponudi priložnost za vpogled v avtorjevo delavnico, v njegovo zakulisje. Ne glede na kvaliteto prvih zaletov kogar koli je po navadi vredno truda. Z bralskega stališča je mogoče ugotoviti, da pozicija kasnejšega opazovalca ni brez prijetnih privilegijev. Revizija zgodnjih del utegne odkriti avtorjeve najizrazitejše poteze v povsem drugem kontekstu: tam so morda tako amorfne, da jih brez poznavanja zrelega obdobja ne bi niti zaznali. Tako se lahko ponovno (pa na videz neumestno) spomnimo na Borgesa, saj je z nekaj vednosti o retroaktivnem učinkovanju takoj očitno, da pisec ne ustvarja le svojih predhodnikov, ampak vse življenje dopolnjuje tudi svoj mladostni portret. Ustvarjalna obdobja imajo vse poteze geološkega oblikovanja, tako da se dinamika kreativnega procesa najbolje razkriva šele ob pogledu na zgodnje faze, daleč v preteklost. Bralcu pa so izzivi, s katerimi se je mučil avtor kot začetnik v sivi davnini, udobno prineseni na krožnik.

Zdaj pa k Maurerjevi. Pred samim vstopom v njene krhke verze nas na prvih straneh pričaka masiven prozni blok, skoz in skoz pa čez in čez epski, na prvi pogled povsem neprimerljiv z vsem, česar smo navajeni pri njej. Svojevrstno dodatno obtežitev obeta tematika sama, saj NOB med častilci poezije po navadi ne vzbuja hudih apetitov. Ker Neža Maurer nikoli ni slovela kot mučiteljica bralcev, bodo slutnje težko prebavljivega zalogaja marsikoga spravile v začudenje. Pa je vsaka skrb odveč. Po nekaj prebranih straneh je pri priči jasno, da

si zanimivejše predpriprave ne bi mogli niti misliti niti želeti. Intervjuji z nekdanjimi partizanskimi kurirji (pod skupnim naslovom *Zveza mora ostati*) so ne le brez vsake nadležne tendencioznosti, ampak razkrivajo tudi prese-netljivo spretnost s spoštovanja vredno kilometrino. Če že kaj, lahko obžalujemo kvečjemu dejstvo, da ne moremo videti še dlje v preteklost, saj omenjena proza povsem očitno ni prvo pisanje.

Zaradi pomanjkljivega uredniškega dela sicer ne bomo dobili nobenih podatkov o prvi objavi, tako da bo potrebno nekaj detektivskega zasledovanja. Glede na avtorčin posel novinarka bi po vsej verjetnosti lahko šlo za naročeno pisanje. Nekoliko dolga refleksija na začetku daje slutiti, da bo zapis presegel običajen domet svojega žanra. "Bila sem veren zapisovalec – vendar ne samo besed; izraze obraza, oči, rok, vse, kar sem občutila ob pripovedovanju ljudi, sem skušala ohraniti na papirju," pravi avtorica na začetku svojega prvega dela, uvrščenega v opus. Vednost o zakonitostih zapisovanja, pa tudi o sili in nemoči spomina, o nepredvidljivih efekti, ki otežujejo in obenem lepšajo tovrstno sporočanje, priča o izbrušeni profesionalnosti in obenem umetniški obetavnosti. "Pomlad, poletje in jesen odsevajo med vrstami," na dokumentarnem nivoju pa zaznamujejo konkretno obdobje, ko je mlada novinarka na terenu beležila pogovore, ki naj bi po dveh desetletjih (pisalo se je leto 1967), kartografirali davna pota junaške dobe. "Kilometri so hlastali po besedah in jih sproti brisali z novimi hišami, drevesi, skalami, mostovi z novimi spomini." Maurerjeva si ni pustila vzeti veselja, in tako je znotraj dokaj omejenih zastavkov razvila vse adute svoje senzibilnosti. Fokusiranje, ki ne hipnotizira z vnaprejšnjimi poantami o junaštvu, je dopolnjeno s tehničnimi prijemi, kjer nenadne menjave zornih kotov neverjetno spominjajo na filmsko montažo: kot take se zdijo najprimernejše za fiksiranje čustvenih prebliskov in nepredvidljivosti starih, neukročenih src.

V igri pa ni le obrtniška spretnost, ampak tudi neverjetna tankočutnost in na prebitek pesniške vizije, še posebej na mestih, kjer se preteklost v nostalgичno obarvanih pripovedih razleze čez robove in preglasi vsakdanjost: "Smehljala sta se in nista čutila, kako se mladita, kako jima spomini mimogrede brišejo leta in skrbi z lic ... Franc Fojkar se je spremenil v mladega Jelovškega Janka in gospodinja Gabrijela v terenko Zinko. Menda nista več vedela ne za prijazno sobo ne za ljudi, ki smo bili poleg njiju v hiši. Bili smo tako nepomembni, saj nismo bili z njima v tistih hudih časih, ko je bila ona sekretarka SKOJ v vasi in je vodila tudi kulturne prireditve, on pa je – vse noči na poti – skrbel, da se kurirska zveza ni pretrgala." Preskok na tu in zdaj v kmečki hiši z lepo urejenimi hlevi in lončnicami v veži je obzirno šokanten. Logika njenih podob pa je ves čas nežno spremenljiva: iz latentnih, z vso empatijo priklicanih minulosti se preobražajo v metaforiko: "Gledala sem pobočja in v moji predstavi je šel po hribu sam kot sonce – toda črno in hladno, ugaslo sonce."

S posebno dojemljivostjo se vživlja v domala fantomsko bivanje pozabljenih junakov, ki so po končani vojni ponovno poprijeli za kmečka opravila in pustili

mirna leta gladko steči mimo: odtenki so še posebej očitni na Primorskem, kjer so spomini zadremali v zapuščenih vaseh: "Imena majhnih, skritih naselij so med vojno zvenela mogočno zaradi dejanj – čas preizkušenj in bojov ima drugačne zemljevide kot mirna doba." Vojna se je na teh straneh umaknila že v mitološko preteklost, nekdanja strateška pota je zaraslo rastlinje, pomembno in nepomembno se je izmenjalo na način, kot se v geoloških dobah morje izmenjuje s kopnim. "Izstopila sva in se približala hiši. Burja je suvala, da so se nama zapletale noge. Preperele polknice so opletale. Pred pragom je poganjala trdoživa trava ... Dvajset let je zaraslo poti v spominu."

Seveda bi bilo mogoče izreči še kakšno bridko na račun uredniškega koncepta knjige, ki ne ponuja nobenih informacij: intervju z avtorico samo lahko odkrijemo zgolj po naključju nekje proti koncu, kjer se izgublja med poezijo. Bo pa po vsej verjetnosti pametneje izkoristiti možnosti, ki jih knjiga, taka, kot pač je, vendarle ponuja. Priložnost, na primer, da njene prihodnje pesmi odkrivamo v vsakem odstavku prozne uverture. Tako se lahko sprašujemo, ali jih je prav tam videla tudi avtorica sama. Tudi če jih ni, igra ne bo izgubila privlačnosti, saj skupaj z njo lahko opazujemo, kako so čakale nanjo tako rekoč za vsakim vogalom in kako so se petindvajset let počasi luščile iz neobstoja. Vse njene teme so bile prisotne že na samem začetku: ljubeča skrb, nepovrnjiva izguba, nepodkupljivost časa:

"Življenje je lepo,
kadar ni poslavljanja.
Četudi od sebe,
kakršen si bil,
pa nisi več."

Lucija Stepančič